

PRAZNIČNA PRILOGA

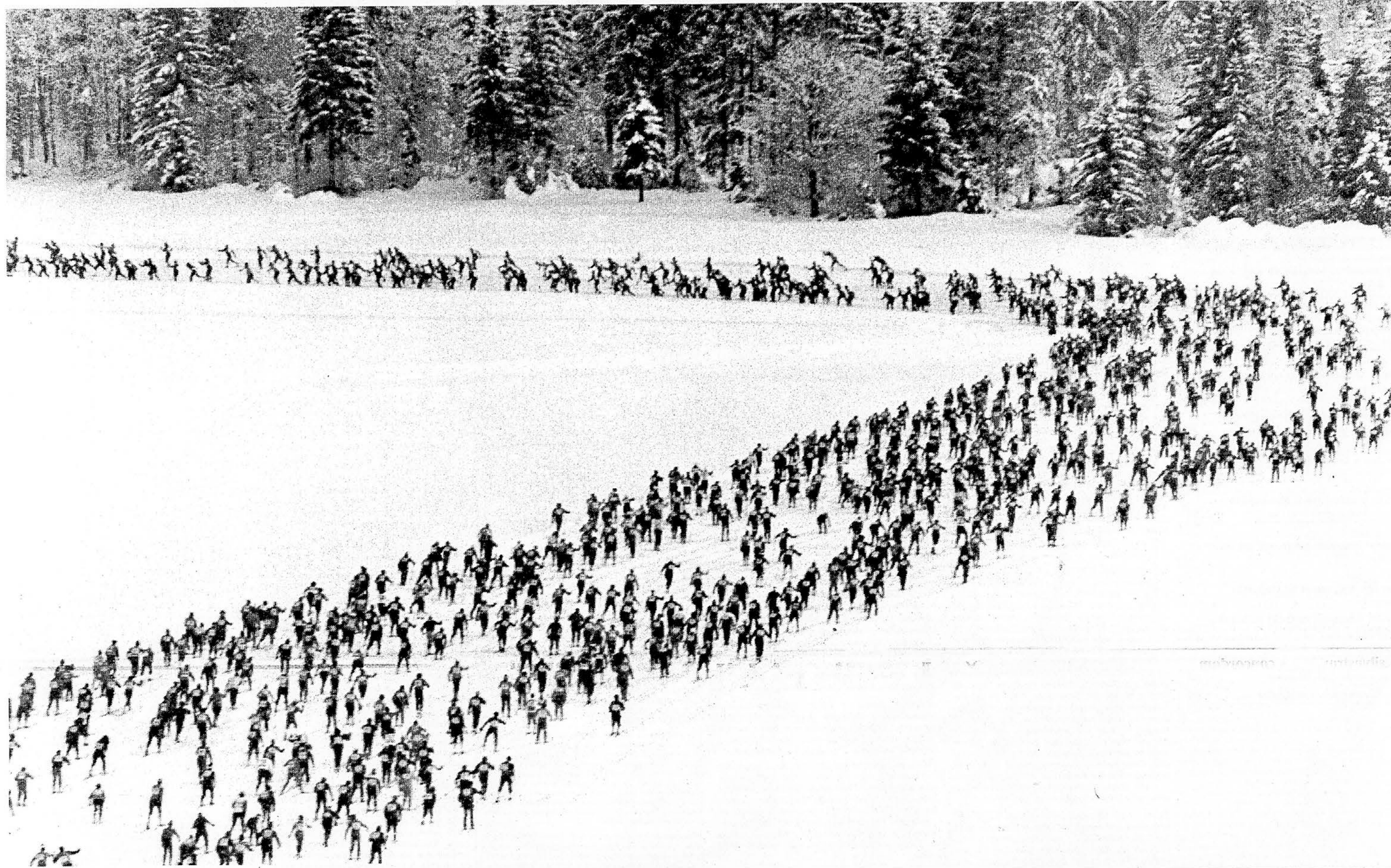

Foto: Janko Zuparič

Leto deloma utrujenih herojev

Za Slovenijo je bilo leto 1992 izrazito postherojsko leto. Razblinile so se nekatere iluzije, izgubili so ali pa se na človeško mero zmanjšali nekateri heroji, veliko smo se prepirali in ga na veliko lomili. Bilo je precej čemerno, živčno, izrazito prehodno in v marsičem dobro in slabo leto.

Se najbolj spodbudno je bilo dogajanje na zunanje-političnem področju, kjer smo nekako samodejno vnovčevali dividende, pridobljene z osamosvojitvijo. Dokončno smo se tudi v očeh drugih odcepili od prejšnje države, ostali na varnem pred balkansko vojno in dobili od nje samo majhno vojsko nesrečnih beguncev, ki so na volitvah prispevali k vzponu Zmaga Jelinciča, človeka, ki naj bi posledaj skrbel za to, da bi bila Slovenija bolj zaprta za priseljevanje. Postali smo članica OZN in smo tik pred sprejetjem v IMF. Proti koncu leta so se umirili tudi odnosi s Hrvaško.

Vojne pa so divjale na domači politični sceni, leta 1991 umetno pomirjeni z osamosvojitvenimi pretresi. Po eni strani se je sicer nadaljevala normalizacija političnih ustanov: dobili smo volilno zakonodajo, normalen parlament in predsednika države v eni osebi. Vse drugo pa je vrel in se vrtinilo. Najprej je razpadla osamosvojitvena politična garnitura, ker je pač opravičila svojo poglavitno nalogo. Njeno razkranje je ohrnilo skupščino in vlado in ta mrtvičnost se je v glavnem nadaljevala tudi potem, ko je Peterletovo vlado zamenjala Drnovškova. Zdaj je že mogoče postaviti trditev: v letu 1992 bi lahko Slovenija hitreje napredovala, če ne bi bila politično tako razklana, zablokirana in nestabilna. V specifičnih slovenskih okoliščinah se politična mavričnost, še pred letom dni opevana kot vrhunec demokratičnosti, že jasno kaže kot razvoja coka. Če ne bi bila slovenska politika kot židovska šola, bi že lep čas imeli privatizacijski zakon in pošteno okleščeno javno porabo. Oboje zahteva nacionalni interes.

Toliko sposobnosti za sporazumevanje so stranke le ohranile, da so v zadnjem hipu sprejele odločitve, brez katerih bi slovenski

voz popolnoma običal. Tako smo vendarle dobili zakonodajo, da smo lahko odšli voliti. Novembrske volitve so prinesle nekatere pomembne premike (poraz ideološkosti, legitimizacija nacionalizma, krepitev sredinskih...). Toda tudi zaradi neumnosti velikih strank so v parlament znova pripeljale majhno armado strank in tako ostaja slovenski politični oder slejkoprej majav in nestabilen. Igralci nikoli ne vedo, katera deska bo popustila pod njimi. Ta neljuba dediščina volitev 92 se bo preselila v vse naslednje mandatske obdobje, ko bi po splošnem prepričanju potrebovali stabilno politično sceno in trdno vlado. Gorje zmagovalcem?

Tako se zdi, da je, paradoksalno, po svoje obetavnejša gospodarska podoba – če ne bi bila tako usodno odvisna od politične in celotne družbene pokrajine. O tem pozneje. Za gospodarsko leto 92 se zdi najpomembnejše to, da se nismo zlomili in da se od srede leta naprej najpomembnejša gibanja (inflacija, proizvodnja, izvoz...) počasi, a vztrajno izboljšujejo (postajajo manj negativna, natančneje rečeno). Dejanska podoba je celo boljša od uradnih statistik – siva in nikjer registrirana ekonomija močno narašča, nezaposlenost ni bila, če bi jo merili po kriterijih ES, manjša skoraj za polovico, gospodarstvo se počasi čisti itd.

Nas torej v letu 93 res čaka začetek zgodbe o uspehu? Ta čudež (se pravi zlošno nadaljevanje pozitivnih gibanj v absolutno, ne samo relativno pozitivne številke) se lahko zgodi, potencialni čudodelnik pa je lahko predvsem nova vlada. Sposodimo si nekaj misli Velimirja Boleta, sive eminence slovenske ekonomije. Če stvari nekoliko popreprostimo, je za čudež v bistvu potreben en sam pogoj: to, da vlada izvede deindeksacijski plač in nanje vezane sociale (predvsem zdravstveno in pokojninsko varstvo). Če bo vlada sposobna tako zategniti pas sebi in družbi, lahko Drnovškovo predvolilno geslo postane resnično. Če ne, bo ostalo puhlica. V zadnjih mesecih nekako doseženo ravnotežje ostaja strahovito krhko. Vzdrževano je s skrajnimi napori in če se javna

poraba, ki dobesedno davi gospodarstvo, ne bo zmanjšala, doseženega ravnovesja ne bo mogoče ohraniti, kakršenkoli gospodarski vzpon pa je teoretično izključen. Gre torej za preživetveno dilemo, za strahovito visoke zastavke. Pri tem pa bi bilo treba pas z desetimi zategniti za eno samo luknjo. Ali drugače: potrebni socialni rez bi realno pomenil okoli 10-odstotno zmanjšanje plač in sociale. Se pravi, začasno živovana ena luknja, da bo prihodnost sploh znosna. Vse to pripoveduje Bole že nekaj časa.

Vsaka spodobna nova vlada bo hočes nočes morala potegniti to potezo, tudi za ceno socialnega punta. Potegniti jo bo morala verjetno sama, brez splošnega soglasja v parlamentu, in jo uveljaviti z zakoni, brez novega nacionalnega konsenza. To bo za novo vlado seveda pomenilo politično konflikten začetek mandata – toda tudi na splošno je mogoče pričakovati, da bo leto 93 politično, še bolj pa socialno vsaj tako burno kot leto, ki se izteka. Kajti v volilnem letu 92 politika ni hotela pogledati v obraz vsej resnici in obe vladi sta po malem kupovali socialni mir. Živeli smo na puf, znamenito življenje čez možnosti. Zdaj časa zmanjkuje iz ekonomskih, preživetvenih razlogov. Za pametno vlado, ki vidi več kot tri dni naprej, je prav zdaj idealen trenutek, da v prvem letu, dveh izpelje radikalno, čeprav boleče zdravljenje, nekako preživi obvezno zvižganje s tribun in zmaga v eni res veliki, pomembni stvari (doslej še ni!), potem pa zapljuje v mirnejši drugi del mandata z vsemi možnostmi, da zmaga tudi na novih volitvah.

Časa pa naglo zmanjkuje tudi iz psiholoških razlogov, zaradi razpoloženja ljudstva. Prebivalstvo bi zdaj ali v kratkem verjetno še preneslo še en socialni udar brez splošnega upora. Novi vladi je pripravljeno dati prihožnost, toda potrpežljivost ga počasi zapušča, in če se v letu dni ne bo nič spremenilo, bo to popolnoma nepredvidljiva gmoja. Zapozneli stisk pasu bi zelo verjetno prinesel eksplozijo. Kajti jasno je, da je ljudstvo v teh novih časih zelo trdo preizkušano in če nekatere stare frustracije počasi ugašajo, se

naglo nabirajo nove. Če pogledamo Slovence scela, jim gre materialno zanesljivo slabše kot pred nekaj leti, družbena klima pa je na kolektivni in individualni ravni vsaj begajoča in negotova. Občutja se mešajo in pogosto tepejo. Posameznik se lovi med nekdanjim paternalizmom države, njenim relativno varnim in predvidljivim ometom na eni strani ter novim individualizmom, podjetništvom, liberalizmom itd. na drugi strani. Prejšnjo varnost je sicer plačeval z manjšo svobodo in glajšalungo, kot pravi Ivan Svetlik, a to se naglo pozabi, nova svoboda pa samoumevno takoj postane samoumevna. Zdaj se mu sicer odpirajo najrazličnejše nove možnosti, a vsaka je praviloma tvegana. Naglo se večajo socialne in statusne razlike, kar je – če skušamo pogledati ljudem v dušo – za tiste, ki zaostrajajo, veliko bolj sprejemljivo načelno kot konkretno. Kar je usodnejše: te razlike se osupljivo pogosto večajo zaradi sunljivega ali kar kriminalnega početja. Tega početja pa nihče ne kaznuje. Tako ravnajo ministri, politiki, direktorji... in nič se jim ne zgodi. Za male lopove pravica seveda še zmeraj velja. Država ima dvojna merila tudi do različnih slojev in dejavnosti: ene privija, drugim popušča. Kdor bolj vpije, je na boljšem. Država zapira podjetja in večja število svojih uradnikov. Država protežira Ljubljano in zanemarja provinco. Država...

Je čudno, če bi pomembni deli prebivalstva izgubljali potrpljenje in zaupanje? V tem velikem spreminjanju se neizbežno, čeprav počasneje kot drugo, lomi in spreminja tudi vrednotni sistem in v njem so seveda mogoče tudi spremembe na slabše. Dolgoročno katastrofa bi bila, če bi se hkrati z globalno normalizacijo naše družbe že zasedrala in brez odpora razrasčala tudi semena nove družbene patologije, recimo italijanizacija politike in balkanizacija prebivalstva. Oboje se po malem že dogaja, če pod prvim razumemo hotenje politike, da se polasti vsega dogajanja v družbi, da je koruptna, in brez intimno sprejete odgovornosti za dobro opravljanje javnih zadev – v lastno,

a tudi splošno korist; in če pod balkanizacijo prebivalstva razumemo, da vidi posameznik v državi zgolj sovražnico, nekaj, kar je moralno dopustno ogoljufati, v delu pa kvečjemu nujno zlo. Če spremlja vse to še naraščajoče brezpravje – in v tem pogledu je bilo leto 92 slabo leto – lahko družba v razmeroma kratkem času pretrpi trajne poškodbe.

Slovenija še ni tako daleč in verjetno je zmeraj tako, da v celoti pozitivne spremembe s seboj neizbežno nosijo tudi škodljive stranske učinke. To je kot pri zdravlilih.

Navodila je treba skrbno prebrati. Ali nekoliko drugače: hudiča je boljše začeti izganjati takrat, ko še leze v telo. In nekatera eksorcistična dogajanja so, hvalabogu, že potekala tudi v letu 92. V inteligenci počasi spet nastaja normalna distanca do politike, res vitalni deli starega in novega gospodarstva bodo nedvomno hoteli biti povsem avtonomni, različni poklici si izdelujejo svoje kodekse, pravila in si ravnajo hrbtenice, svojo neodvisnost verjetno vedno resneje jemlje tudi sodstvo, prebivalstvo se kljub vsem preizkušnjam in frustracijam ni predalo najhujši od vseh družbenih boleznih – apatiji. Sociologi bi rekli, da postajajo posamezni družbeni pod sistemi spet avtonomni in to je razlog za optimizem. In če je ekonomija zares že legla na dno brezna, je bilo leto 92 v bistvu kljub vsemu uspešno leto. Največje težave bodo tudi naprej s čisto politiko. Toda če se družba spet normalneje segmentira in segmenti postajajo avtonomni, bo politika bolj nadzorovana, bolj tudi pod moralnim pritiskom in manj v nevarnosti italijanizacije. Zaupati ji res ni treba, vendar je tudi ni treba, kot to počno ne preveč bistri ciniki, jemati kot apriorno porok. Če tako gledanje na politiko prevlada, lahko res postane taka. Do politike je treba biti zahteven.

Janko Lorenci

pultu kar izgubil, imel pa je enega svojih boljših govorov. Povedal ga je v slovenski, in če ne bi Mitja Ribičič pred časi kot jugoslovanski predstavnik za tem govorniškim pultom že govoril v slovenski, bi lahko rekli, da se je slovensčina prvič pojavila v palači Združenih narodov. V slovenski delegaciji so bili še zunanji minister Dimitrij Rupel in ambasadorja Ignac Golob in Ernest Petrič. Po končanem ceremoniji so pred Stekleno palačo dvignili še zastavo Slovenije in seveda Bosne in Hercegovine in Hrvaške.

Sprejetju Slovenije v OZN je sledilo vključevanje v druge mednarodne organizacije in agencije Združenih narodov. Še pred sprejetjem je 7. maja postala polnopravna članica Svetovne zdravstvene organizacije (WHO), 27. maja članica Unesca itd. Tega dne je bila v slovenski skupščini tudi slavnostna seja ob sprejetju Slovenije v OZN.

S sprejetjem Slovenije v OZN se je končalo obdobje velikih državotvornih dejanj. Slovenija je postala nedvomno vsem drugim enakovredna država. Za mednarodno skupnost je prenehala biti problem in zato zanjo od takrat ni več posebej zanimiva. Slovenija sama pa si ni več mogla privoščiti luksuza, da bi se ukvarjala le v svojo državnost. Zato pa se je čedalje pogosteje ukvarjala z drugimi svojimi problemi, odnosi z mednarodno skupnostjo pa so postali postranska zadeva. Slovenija je zlezla sama vase in nenadoma so prej postranske zadeve začele postajati zadeve nacionalnega pomena, nekdanja oaza miru pa je bila v tej optiki videti vse bolj nestabilno območje.

Afere in premiki

Uboj Ivanka Krambergerja je dal misliti, da se je nek razsramljen, ampak nič več kot to. Kandidat za predsednika predsedstva Slovenije, ki je na volitvah leta 1990 dobil 18 odstotkov glasov (le nekaj manj kot na volitvah 1992 drugouvrščeni Ivo Bizjak), se je odločil znova kandidirati za predsednika. Kampanjo je začel zgodaj, takrat ko večina kandidatov se niti ni vedela, da so kandidati. In tako je svoje zmoležnje 7. junija postavil tudi v Jurovskem dolu pri Lenartu. Tu ga je zadel strel, za katerega posledicami je umrl. Takoj se je začela policijska preiskava, zapora cest, na prizorišču je prihitel notranji minister. Umora je bil kmalu osumljen Peter Rotar, domačin. Zločin je kasneje priznal, sodišče pa ga je spoznalo za krivega in mu 31. avgusta prisodilo devet let zapora. V javnosti pa so se še pojavljali dvomi, ali je bil zaprt pravi storilec. Uboj človeka, ki se je odločil, da bo kandidiral za predsednika republike, je pač nujno politična zadeva in Rotarjevo pojasnjevanje, da gre za osebne motive, nekako ni sodilo v ta okvir. Po pritožbi obeh strani je višje sodišče Rotarju kazeno povišala na 12 let.

Kmalu zatem smo se premelevali drugo afero: najprej v Kopru, potem pa je v marsikaterem slovenskem kraju so odkrili ponarejene bankovce za 1000 tolarjev. V Zagrebu je policija v nekem stanovanju odkrila skoraj sto tisoč ponarejenih tisočtolarskih bankovcev. Količina, ki bi lahko resno ogrozila stabilnost slovenske valute, je dajala misliti, da ne gre za preprosto goljufijo, ampak da želi nekdo ogroziti slovenski finančni sistem. Ta domneva se ni potrdila, pa tudi ovržena ni bila. Vsekakor pa v tistih dneh ni bilo priporočljivo po večjih nakupih s tisočtolarskimi bankovci, kajti na blagajni so vam vsak bankovec natančno pregledali, ga obračali proti svetlobi, ali ima vodni žig, ugotavljali pravilnost grafičnih detajlov itd. Takrat smo vsi postali strokovnjaki za odkrivanje ponarejenega denarja.

Tudi tretja afera je bila spočeta junija, čeprav takrat se ni bila afera: 23. junija je izšla knjiga Janeza Janše Premiki. Verjetno se je prvič v svetovni zgodovini zgodilo, da je kak obrambni minister izdal knjigo spominov v času, ko je še opravljal to funkcijo, in v njej opisal delovanje ljudi, ki so bili še vedno na funkcijah in s katerimi je bil prisiljen sodelovati. Vendar pa je trajalo nekaj časa, da je knjigo prebral Ciril Zlobec, član predsedstva republike, ki se je odzval na navedebo o njem v Janševi knjigi in tako začel polemiko, ki je potem prešla v tisto, kar danes imenujemo prisluškovalna afera.

Zlobec se namreč pred obtožbami, da je italijanskemu konzulu izdal državne skrivnosti (kdaj bo dejanski dan osamosvojitve), ni branil tako, da bi pri vsem, kar mu je sveto, prisegel, da to ni res, ampak s protiučarjem: vprašal je, kako neki Janša ve, kaj se je on pogovarjal s konzulom. Tudi Janša v svojem odgovoru ni odgovoril na vprašanje, ampak je spraševal, kakšno označbo bi Zlobec uporabil za osebo, ki je tuji državi izdala ne samo strogo varovani datum osamosvojitve, ampak tudi vsebino ustavnih aktov. Predsedstvo republike je že pred tem skušalo umiriti žogico in je ugotovilo, da je v nekaterih navedbah v Janševi knjigi vrsta netočnosti, zlasti kar

zadeva ravnanje Cirila Zlobca. Menilo je, da polemiki ni treba nadaljevati. Predsedstvu je Janša zastavil vprašanje, katere so tiste ključne netočnosti.

In tako dalje. Ciril Zlobec se je lotil svoje knjige Lepo je biti Slovenec, ni pa lahko. S tem je nadaljeval trend, ki se je začel že v letu 1991 in ki je vrhuncem vsekakor doživel z Janševimi Premiki, omeniti pa velja vsaj še Skrivnosti države Dimitrija Rupla, Pred usodnimi odločitvami Jožeta Smoleta in Izza barikad Pavleta Celička (ko že Igor Bavčar za zdaj ni še nič napisal).

Nazadnje se v prisluškovalni aferi ni več vedelo, za kaj gre; ali za to, da je visoki državni funkcionar izdal državne skrivnosti, ali za to, da je obveščevalna služba prisluškovala visokemu državnemu funkcionarju. V dogajanju okrog afera je ves čas šlo za boj za interpretacijo. Kot ponavadi v teh zadevah bi tisti, ki bi zmagal v tem boju, dobil tudi boj glede afera. Zmagovalca vsaj doslej še ni bilo.

Zadeva je medtem na predlog Jožeta Smoleta prišla do »Bekešev« komisije za nadzor nad zakonitostjo dela Varnostno-informativne službe. Ta je po dolgem premelevanju mesec dni pred volitvami ugotovila, da VIS ni deloval v skladu z ustavo in zakonom. Afera pa se bo očitno vlekla tudi še v novo leto, kajti komisija je 22. decembra, tik pred prvim zasедanjem novega državnega zbora, sklenila objaviti zapisnik svoje 21. seje, na kateri je obravnavala prisluškovalno afero, pa je zadevo najprej zadržali notranji minister Igor Bavčar, ki ni hotel vrniti redigirane verzije zapisnika, iz katere so odstranili dele, ki bi lahko pomenili izdajo državne skrivnosti, potem pa je stvar zapletel še France Bučar, ki je še v zadnjih urah, ko je opravljal dolžnosti prvega moža slovenskega parlamenta, skupščinski službi za informiranje prepovedal še pravičljivo gradivo razdeliti novinarjem. Čeprav od tega gradiva v novinarskih krogih nihče ni kaj velikega pričakoval, saj so bila v glavnem že vsa dejstva objavljena, več ali manj pa je znano tudi tisto, kar je bilo črtano, ker bi pomenilo izdajo državne skrivnosti.

Tako je z javnimi skrivnostmi: zdi se, da ima država državne skrivnosti samo zato, da jo lahko zaišje, če se ji zdi; res da vsi vejo zanje, ampak govoril si jih pa tudi ti, kajne?

Afere in gonje

Med aferami, ki so pretresale Slovenijo v letu 1992, je treba omeniti vsaj še Razkrižje, vrnitev Vinka Levstika in aretacijo Zmaga Jeliniča.

Razkrižje je vas ob hrvaški meji, v kateri so krajani cerkveni red vzeli v svoje roke. Vaškemu župniku so cerkev prvič zapečatili 2. avgusta, ker so hoteli maševanje v slovenski, župnik – sicer hrvaškega rodu – pa je v glavnem maševal v hrvaščini. Župnija je namreč po cerkveni uredbi spadala pod zagrebško nadškofijo, čeprav je na slovenskem ozemlju. Zadeva se je zaostriła do mere, da domačini niso več hodili k maši v to cerkev, da so uvedli vzporedne veroke, ki ga je opravljala slovenska nuna, da občasno niso spustili župnika v cerkev. Zadeva se je uredila šele, ko so konec leta v Razkrižju za župnika dobili Slovenca.

Nekdanji partizan in domobranec, predvsem pa dolgoletna persona non grata, Vinko Levstik se je 23. avgusta oglašil na obisku pri svoji materi, ki je praznovala 90. rojstni dan. Nič posebnega, če ne bi bil to njegov prvi obisk v Sloveniji po več kot dvajsetih letih, odkar je bil razglašen za vojnega zločinca. Njegov obisk v Sloveniji je bil medijsko precej razbohnan, razjezili so se tudi nekateri aktivni zveze borcev. Na mejnem prehodu ob

vstopu v državo je moral slišati kar nekaj krepkih na svoj račun od nekaj starih partizanov, sicer pa so ga pričakali aplavz in pozdravi in vabilo na zaslišanje pri preiskovalnem sodniku v Ljubljani 15. septembra, kamor je Vinko Levstik tudi prišel. Odtlej se preiskava nadaljuje in Vinko Levstik v njej zavzeto sodeluje.

Dejanje, ko so prav pred začetkom kongresa Slovenske nacionalne stranke privedli k preiskovalnemu sodniku predsednika te stranke Zmaga Jeliniča, je po njegovih lastnih neuradnih izjavah v predvolilni kampanji vredno vsaj 400.000 mark. Jeliniča in še 17 osumljenih so 27. avgusta odpeljali na zaslišanje, še prej pa pri njih v Celju, Kranju, Ljubljani in Mariboru naredili hišne preiskave. Sumili so jih različnih kaznivih dejanj, od prometa z orožjem do poskusa umora. Ko so Jeliniča naslednji dan zjutraj izpustili, ker sta težila in preiskovalni sodnik menila, da ne obstaja priporočilni razlog, ga je policija spet prišla in odpeljala v Maribor, češ da je dvema tamkajšnjima osumljenecema dostavil eksploziv in ju naučil uporabljati ga. Tudi tu se je zgodba ponovila, Zmago Jeliniča pa je imel argument, da proti njemu poteka politična gonja. Vzpon njegove nacionalne stranke, ki se je izetekal s presentitvijo velikim uspehom na decembrskih volitvah, se je vidneje začel prav po tem dogodku.

Izčrpujoča kampanja

Volitve, katerih negotova usoda in nestrpno pričakanje sta zaznamovala letošnje leto še nekoliko bolj kot Janševi Premiki, so se bližale zanesljivo, a vendarle sila počasi. Ustavna komisija je predloge treh temeljnih volilnih zakonov predložila šele 29. junija. Gre za zakon o volitvah v državni zbor, zakon o državnem svetu in zakon o volitvah predsednika republike. Potem pa je procedura v skupščini te zakone počasi mela; z zakonom o volitvah predsednika republike ni bilo težav, saj je stvar tu relativno preprosta, 10. septembra pa sta bila sprejeti tudi zakon o volitvah v državni zbor in državni svet.

V zadnjem hipu, če naj bi volitve (vštevši predvideni drugi krog predsedniških volitev) izvedli še v letu 1992. Tako je predsedstvo republike 30. septembra sprejelo odlok o razpisu volitev. 7. oktobra pa so začeli teči roki za volilna opravila, začeli so se postopki kandidiranja itd. Volitve so bile 6. decembra.

Kampanja je bila v bistvu kratka, vendar tako intenzivna in utrjujoča za vse udeležence (vključno z volivci), da smo na koncu govorili o sila dolgi kampanji – ki je je hvala bogu konec. Prvi so začeli Demokrati s svojimi spoti in velikimi obscenimi plakati – slednji so bili velika novost letošnje kampanje. Demokratom se je njihov zgodnji start poznal; v anketah javnega mnenja so se nenadoma začeli strmo vzpenjati. Zlasti pa je na stranke in njihove volivce predračune uničujoče deloval rezultat pri vprašanju: kampanjo katere stranke ste si najbolj zapomnili? Tu so vedno vodili Demokrati, ki so vsaj v začetku največje zapravili za kampanjo. Druge stranke, če so jim hotele slediti po rezultatih v anketah, so morale storiti enako. Koliko so res zapravili za kampanjo, najbrž ne bomo nikoli izvedeli. Že pri prejšnjih volitvah, ko jih je zakon zavezoval k temu, da pripravijo poročilo o denarju, porabljenem za kampanjo, jih je to storilo le malo. Tokrat, ker zakon o kampanji ni bil sprejet, pa še niti zakonske obveznosti nimajo.

Trušilo pa je še mnogo. Če so največ denarja za pridobitev poslanskega sedeža gotovo porabili Demokrati, pa ga je najmanj nacionalna stranka. Jeliniča in njegovi so spretno izrabili luknje v medijskem prostoru, voditelj stranke je bil dobro izkoristil tudi možnost nastopa v televizijskih predstavah in soocenjih, kjer je bil opažen, ker se je razlikoval tako od

utrujenih voditeljev parlamentarnih strank kot od nesprijetnih začetnikov in zunajparlamentarcev. Dokončni vzpon nacionalne stranke se je začel šele v zadnjih dneh kampanje, takrat ko je tudi začela padati Demokratska stranka. Izkušnja za prihodnjic: vzdrži tisti, ki vztraja do konca.

Čakajoč na koalicio

Ko je tako tekla kampanja za volitve v državni zbor, je stara skupščina delala naprej prav do zadnjega. Govorili smo namreč: ta skupščina je izpeljala osamosvojitve, uvedla denacionalizacijo in če bo sprejela še privatizacijo, bo svoje poslanstvo izpolnila. Enajstega novembra je bil tudi zakon o lastniškem preoblikovanju podjetij sprejet.

Zakon ima precejšnjo predzgodovino. Nastal je okoli dve leti, saj je bil to eden prvih projektov nove vlade po prvih demokratičnih volitvah leta 1990. Najprej je nastal tako imenovani Mencingerjev predlog zakona, ki pa ga je izpodiril Sachsov, potem pa tudi ta ni šel skozi in nastal je predlog starih poslancev (iz različnih strank), ki je potem poštno predelan le bil sprejet. Bistvo zakona je brezplačna razdelitev certifikatov prebivalcem, ki te lahko vložijo v dostej družbena podjetja, poleg tega pa se podjetja delijo skladom (pokojninski, odškodninski), možna je dokapitalizacija. Podjetje se samo odloči, za katero kombinacijo oblik lastništva se bo odločilo. V zakonu je torej praktično vse, kar je bilo doslej predlaganega glede privatizacije.

Človek se vpraša, ali je res nujno, da je zato, da smo dobili tak zakon, kakršnega imamo zdaj, padlo toliko ministrov in nazadnje cela vlada. Sicer pa pravijo, da ni važno, kdo je zakon pripravil, važno je, kdo ga bo izvajal. V teh krajih, kjer se je marksistična razlaga stvarnosti kar lepo prijala, namreč velja, da ima oblast tisti, ki ima lastnino. Velja pa tudi, da tisti, ki tačas, ko je bil na oblasti, ni znal lepo poskrbeti zase, niti ne zaslužiti, da bi ostal na oblasti.

Volitve 6. decembra so prinesle tri velika presenečenja: uspeh nacionalne stranke, neuspeh demokratov in delovanje volilnega sistema. Prvo so pripisali medijem, ki so iz nepametnega obrobneža Jeliniča naredili zvezdo, drugo propagandistom demokratov, ki so menda povsem napačno zastavili kampanjo te stranke, tretje pa d'Hondtu, ki je izumil sistem, po katerem se sedeži v parlamentu razdelijo strankam proporcionalno glede na število glasov. Glede prvih dveh domnev ni se dalo marsikaj reči, tretja pa zagotovo ne drži. Ni d'Hondt kriv, če so ga v zakonu napačno uporabili. D'Hondtov sistem namreč deluje tako, da največjim strankam dodeli še razmeroma več sedežev, kot bi jim jih pripadlo glede na odstotek dobljenih glasov, in majhnim manj, kot je njihov delež. Pri nas pa so naredili tak zakon, da po d'Hondtu delijo ostanke glasov, tiste, ki niso porabljeni za neposredno izvoljene poslance. Zgodilo se je, da so imele velike stranke veliko neposredno izvoljenih poslancev in zato malo ostanov glasov. Male stranke pa so nasprotno imele veliko ostanov glasov in so zato po d'Hondtu iz ostanov dobile še sorazmerno več, kot jim je sicer šlo.

Če bi d'Hondta v zakonu prav uporabili, pri sestavi nove vladne koalicije najbrž ne bi bilo velikih težav, saj bi največji dve stranki, liberalni in krščanski demokrati, sami prevzeli polovico parlamenta in ob pomoči še kakšne manjše stranke brez večjih problemov sestavili vlado. Tako pa se račun nikakor ne izide. Ob koncu leta še vedno nimamo vlade. Še vedno imamo domnevne mandatarja Janeza Drnovška, ki bo pravi mandatar postal šele, ko ga bo – če ga bo – predlagal predsednik republike in potrdil državni zbor. Zaradi zares nemogočega razmerja strank v parlamentu, zaradi izsiljevanja morebitnih koalicijskih partneric, ki bi rade v pogajanjih o vladi iztržile čim več, pa tudi zaradi zdaj že pregovorne neodločnosti in počasnosti Janeza Drnovška, pogajanja o novi vladi ne pridejo naprej. Za navadne smrtnike je ta trgovina za novo koalicijo postala nekaj takega kot relativnostna teorija: verjamemo, da je zadeva racionalno utemeljena, ko pa skušamo to razumeti, postane vse skupaj prej podobno magiji kot pa čemurkoli racionalnemu. Drnovšek je res padel v lepo godljo.

Če se je leto 1991 končalo z razpadom neke koalicije, se je leto 1992 končalo z nezmožnostjo vzpostavitve nove koalicije. Prava prav je bilo celo politično leto 1992 v Sloveniji leto čakanja na novo koalicijo. Novega gospodarja pa od nikoder...

Marko Pečauer

skutirali na Novi reviji, ugotavljamo, da ni dobrih članov, da ni dobre literature itn.

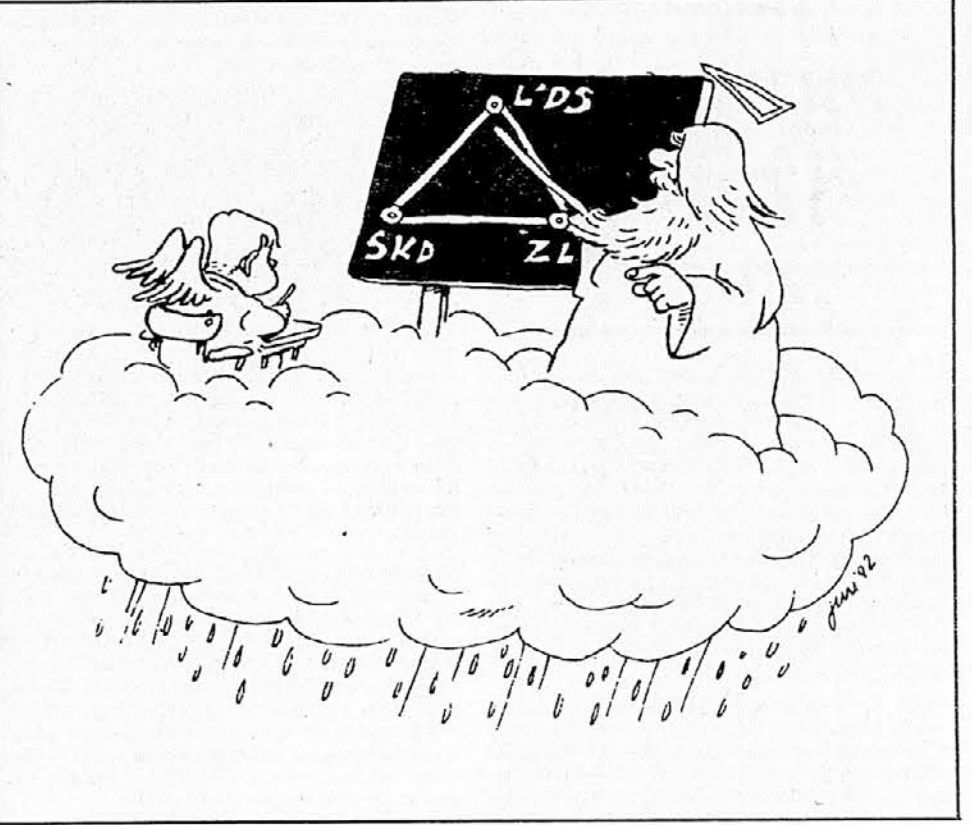
Naša polpretekla kultura je bila opoziciionalna, je bila proti-kultura. Večina naše kulture je romantična, aktivistična, oporečniška, zanikovalska, nasprotovladna... Večina tega nasprotovanja je bila namenjena spremembi političnega režima in samostojnosti Slovenije. To velja za naše pesnike in pisatelje od 18. stoletja naprej.

Predstavljam si, da so že mnogi razmišljali o slovenski kulturi na tak način. Recimo po II. svetovni vojni. Predstavljam si komunističnega politika, ki se ne more načuditi jezji ali žalosti pesnika ali pisatelja v času tedanje osvoboditve, revolucije, novih družbenih sil itn. Komunistični politiki so pričakovali popolno istovetnostje umetnika s »socialistično demokracijo«. Zelo počni so bili s tem v zvezi Kocbekovi dnevniki. Kocbek je videl obe plati: zmagovito politiko in umetnost v stiski. V politiko je prišel iz opozicije proti cerkvenim in civilnim oblastem v stari Jugoslaviji (oz. Sloveniji). Uprl se je okupaciji. Bil je pesnik; vendar tudi član zmagovitega revolucionarnega moštva, znotraj katerega je prišlo do razkola in izobčenja. Kocbek je videl svoje umetniške kolege iz perspektive vladne pisarne, vendar je videl tudi svoje vladne kolege iz perspektive umetniškega podstrešja. Je mogote to vzdržati? Vzdrževati? (Na to, kako sporna je lahko vloga pesnika v politiki ali politika v poeziji, je nedavno opozoril Ciril Zlobec.)

V »novi demokraciji« smo uresničevali ideje, ki so bile nekoč ideje kulture. Zdjaj so postale politične ideje. Kultura je tako rekoč prišla na oblast S tem je opustošila svojo nekdanjo njivo. Zaj šele razumemo, kako zelo politična je bila slovenska kultura. Kultura je zjubjala pozornost in veliki meri zaradi svoje političnosti: potem, ko se je zgodila politika, pa je v kulturi zajajala nekakšna praznina. Nenadoma, tako smo zadnjic di-

Upajmo, da nas bo v demokraciji – in to vse skupaj – zanimalo še kaj drugega, ne le politična moč in nemoč.

Franco Juri:

si privoščili razglabljanja o novih ozemljih za Slovenijo in s tem razdražili sosednjo državo. Namesto svojega evropskega zelo pogosto razglasa svoj provincializem: ne brigajo nas Bosanci, ne brigaa nas Sarajevo, kaj nam mar Milošević itn. (A propos: ko je minister Bavčar ob številu 10.000 predlagal omejevanje sprejemanja beguncev, so ga naskočili od vseh strani; ko se je priseljevanje nadaljevalo, so ga že spet naskočili!) Biti zunaj Jugoslavije seveda ne pomeni biti neobčutljiv za strateška vprašanja Balkana, da o človekoljubnosti ne govorim.

Stranke. Te so za Slovence vendarle novo odkritje, zato se v njih in zanje še nismo znali dokončno opredeliti in razporediti. »Impozantno« je bilo njihovo število pred volitvami: več kot dvajset ali bi jih premogel dvomilijonski narod! Same po sebi so veliko prispevale k novi podobi Slovenije, njenemu mednarodnemu ugledu. Toda ko enkrat postane mednarodno vidni, ugovovitev, da premore večstrankarski sistem, ne zadošča. Povsem različnih parlamentarnih političnih opcij v Evropi najbrž ni dvajset ali trideset. Dvostrankarski sistemi so demokratsko-republikanski (ZDA), laburistično-konzervativni (Vel. Britanija) ali npr. konservativno-liberalni (Kanada). Mnogostrankarski sistemi vsebujejo: komunistične, socialistične (oz. socialdemokratske), liberalne (ali liberalno-demokratske), zelene, krščansko-demokratske (ali krščansko-socialne), konservativno-nacionalistične in druge stranke. Približno takšne opcije so se prebile tudi v slovenski parlamenti, kjer bo sčasoma prišlo do poenostavljanja v tri ali štiri bloke (levi, sredinski, desni in skrajni desni). Posebej zanimiva se mi zdijo slovenska razglabljanja o »velikih« koalicijah, ki jih drugod najdemo le v izrednih okolišči-

nah. Kot da bi bilo Slovencev prav, da so vse stranke hkrati na oblasti.

Pri premagovanju povolilnega mačka SKD bi se jim človek lahko – vsaj malo – pridružil le pri eni zlastnosti: da so zmagale »stare družbene sile« in da so bile »nove družbene sile« poražene.

Žalostinka je pač žalostinka. Skrbni analitiki bodo poiskali številne niti, ki vodijo od socialističnih in jugoslovanskih do na novo izvoljenih imen. Od starih k novim političnim »plemenom«. Problem je v tem, da so bile nekatere »stare« sile pač žilave in uspešne; da so se nekatere »nove« pač diskreditirale in izločile iz političnega ospredja v zelo kratkem času (pomislimo na Grosa, Starna, Schwarzbartha, Pirnata, Štera, Tomaziča...); pravi slovenski politiki pa šele nastajajo. K porazu »novih sil« so veliko prispevali SKD, ki so (na podlagi domneve, da najbolj od vsega vleče ime »krščanski«) hoteli biti avantgardni in – če je mogote – tudi ekskluzivni predstavniki »novih sil«, ne glede na to, da so želeli dominanten položaj že v Demosu.

Mediji. Ti so nesporni junaki in gospodarji slovenske neodvisnosti in demokracije. Na volitvah so zmagali: TV Slovenija, Delo, Dnevnik, Republika, Slovencev, Mladina, Večer itn. Prebili so se v ospredje političnih debat in se konstituirali kot posebna, posebej pomembna politična »stranka«.

V skladu s samostojnimi neodvisnimi in povesem inventivnimi pravili, pa so nekateri od teh medijev, predvsem pa TV, izenačili parlamentarne stranke, zakonite in legitime predstavnike ustanov – tudi vladnih – s sa-

DRAGO JANČAR

OKTOBRŠKE DEBATE

Frankfurt, 3. oktober: Vojnica na Balkanu in molk intelektualcev

Včasih se mi zdi, da ni problema v tem, da intelektuali med vojno na Balkanu molijo, kot zatirajo naslov teme za našo diskusijo, marveč da preveč govorijo.

Včasih sem prepričan, da so v času predpogovorne priče, izgovorljivi stavke, ki so kličali k nasilju ter ustvarjali nevtrno atmosfero, ki je vlekla in breznova. Jezik ni zmeraj igra simbolov ali racionalnega argumentiranja, besede so lahko tudi ubijajoče.

Seveda. Z umetniškega stališča lahko dobro razumemo samo posamično, individualno usodo. Samo ta je lahko pravi 'ausgangsmaterial' za kreativno dejanje, ki preseže v splošni simbol.

Jezik, nič drugega. S trdim, rigidnim jezikom, ki so ga uporabljali pisatelji, filozofi, sociologi in vse skupaj začelo. Z drzini mietaforami in patetičnimi izjavami se je v medvojni razdobji v bivši Jugoslaviji naseljavala atmosfera jeze, nasilja, militantnega verbalizma in pri našal ozračje vojne.

Jezik, nič drugega. S trdim, rigidnim jezikom, ki so ga uporabljali pisatelji, filozofi, sociologi in vse skupaj začelo. Z drzini mietaforami in patetičnimi izjavami se je v medvojni razdobji v bivši Jugoslaviji naseljavala atmosfera jeze, nasilja, militantnega verbalizma in pri našal ozračje vojne.

V precejšnjem delu zahodne intelektualne javnosti je res naprej vladal molk, ki ga filozofinja Dunja Meličič opisuje kot fuskovo levih kritičnih intelektualcev, a kmalu zatem smo se morali soočiti s presenetljivim pojavom, ki ga je mogoče imenovati z eno besedo: ekvidistanca.

na svojih straneh začel berlinski TAZ, in moram reči, da sem bil osupel, ko sem bral vrstice, ki jih je izgovarjal pesnik in mislec, ki nam je mnoga leta svetil skozi mrak: Hans Magnus Enzensberger. Njegov komparativni poskus z Ugando in Bosno ni samo poskus, da bi šokiral in pritegnil z izvirnim stališčem, je v resnici poskus ugajati mediokriteti. Zakaž natančno to, kar je storil Enzensberger, počne že ves čas evropska malomeščanska mediokriteta: zamahuje z roko. Oni tam spodaj, plemena, tribalizem. Naj se pobijejo med ustanavljanjem svojih držav. Kaj je navezovanje tako prekleto narobe z Afrikanci, da se jih postavljajo za najnižji kriterij za urejanje sveta?

In ko imamo tako ekvidistanco solidno postavljenega, potem je seveda mogoča tudi igra besed, 50.000 smrti kot vprašanje o estetiki: je ali ni tema? Ali se spominimo, kako se je glasil umetnikov stavek: Če je bilo nekje poklanih 50.000 Hrvatov, potem to ni nobena tema. Verjemo tudi 50.000 Muslimanov ne. Dovolite mi, da po tej poti, ki jo je začel drzni umetnik, nadaljujem in tukaj pred vam napravljam jezikovni eksperiment. Poslušajte me dobro, spremenil bom eno samo besedo v tem odgovoru:

Če je nekje poklanih 50.000 Židov, potem to ni nobena tema...

Kaj bi ki takšnemu stališču rekla liberalna in svobodno misleča javnost v Zahodni Evropi? Na vednosti o holokavstu, na razmerju do tega vprašanja je zgrajen vrednotni sistem današnje Evrope. Kaj bi rekli intelektuali, ki s tolikšno lahkoto govorijo o balkanskem tribalizmu? Prepračen sem, da bi nastal vihar. Najmanj, kar bi doletelo pogumnega umetnika, bi bila nepreklicna sodba, da je neačest. In nobeno individualno umetništvo mu v obrambi ne bi pomagalo. Jezik torej. Toda kakšen? Ali raje molč? Včasih se mi zdi, res se mi tako zdi, da bi bilo bolje, ko bi tudi srbski molčali.

Saltzberg, 9. oktober: Knjiga robov

Drugi prijatelji, frankfurtski knjižni virus me je položil v posteljo in zdaj sem zares na robu. Das Buch der Ränder (Knjiga robov), ta čudna čitanka Karla-Markusa Gausa pa potuje s svojimi robnimi sporočili naravnost v središče. Ne v geografsko, ne v ekonomsko in ne v politično središče – tisto je že napolnjeno z ljudmi in idejami, ki so odločni ustvarjati krasni novi svet in menda tudi vejo, kako ga bodo ustvarjali. Pač pa v tisto središčno pokrajino duha, ki ve, da je center tam, kjer je umetniško dejanje, naj bo tudi na geografskem, političnem ali tistem ekonomskem robu, kjer je komaj mogoče preživeti. Tam, kjer je literatura ali pa je ni. Ne glede na politična stališča njenih avtorjev, ne glede na njihovo uspešnost, razne 'promocije' in ne glede na ustreznost časa in geografij. Tam, kjer je pisatelj v tih urah, ob vztrajni umetnosti, s svojimi dobrimi in temnimi angeli, od koder s svojim dihotomičnim in v trenutku ustvarjanja tudi smiselnim pogledom opazuje nemir sveta, vsi pa vanj in se spet umika. Ludwig Hartinger, ki odkriva poslednje surrealistične v Romuniji in na Madžarskem, ki se nauči slovenščine zaradi literature, ki prisluškajo zvenu poetične besede in njenemu sporočilu, to ve tudi Karl-Markus Gauss, ki je sestavil to nenavadno knjigo robnega srednjeevropskega branja. In to vemo vsi marginalci, ki poznamo od znotraj tako vladne palače kot zaporniške celice, salone in kolodvorske bežnice, svetnice in vlačuge, zanos, skušnjavo, strah, pogum, dvom, dejavnost in apatijo.

In to so tiste stvari, ki napolnjujejo Knjigo robov s svojimi središčnimi sporočili močnejše kot kakršnakoli 'kulturalna' ali celo 'kulturalnopolitična' opredeljena. Ali je naključje, da je

takšna knjiga nastala prav iz duha tistega srednjeevropskega prostora, tiste čudne mešanice ljudi, navad in kultur, od vročnega Mediterana in norega Balkana tja gor do hladnega in temnega Baltika? Zele zdaj ko imamo to raznovrstno branje zbrano med platnicami ene knjige, postaja jasno, kje živimo. Ne na prostoru tesnega približevanja in prepleganja kulturnega prepletanja, kot smo vsečas radi govorili, pač pa na kontinentalni frakturi, ki zeva spodaj pod zemeljsko skorjo in v kateri nalahno in vroče brrbota. Človeške usode iz te knjige nam pripovedujejo resnico, da je tukaj zgodovina s svojim izjemno nemiro pljusnila čezrje, da je drhtenje razpokane zemlje pod nogami zaznamovalo človekovo bivanje med Vzhodom in Zahodom usodnje, kot smo vsi slutili. Z roba in ven iz knjige robov se vse to jasneje vidi. Čez zemljo gre zgodovina s svojimi nacionalisti, bolševiki, demokrati, s svojimi plemeni in evrocentristi, s svojimi trgovarji in posvetovanji in zborovanji in zapori, na robu kontinentalne frakture pa stojijo ljudje robov, ki skušajo med vsem tem zaznati tresljuje človekovega srca. V velemestu ali v zadnji provincialni dolini, v kraški jami, kjer večni zvoki kapljajoče vode dolbejo kraški kamen. Naj bo v tem vročnem času vse istočkrat drugače, kot smo si predstavljali, knjiga robov, vsaka knjiga z roba, znore te nove prizore ubesediti. Zato se tudi sam med njimi platnicami dobro počutim, na robu, ki je včasih tako oster kot rezilo noža.

Pariz, 13. oktober: Velika Evropa - renesansa evropske intelektualne skupnosti

Aprila smo tukaj se razpravljali o temi Plemena ali Evropa, danes se je ta mogočnj zbor evropskih ustvarjalcev in intelektualcev že zbral pod novim naslovom: La Grande Europe. Razvoj je evidenten in bliskovit, od kritike h konstruktivni gradnji. Ampak kaj tukaj pravzaprav gradimo, kaj se skriva za zdaj za te postavljene prečelje, na katerem se blešči napis Velika Evropa in nekoliko manjši: Renesansa evropske intelektualne skupnosti, ki se mu nameravamo posvetiti danes dopoldne. Slisali smo Heinera Müllerja, ki nam je govoril o svoji nemški historični in sodobni izkušnji, slisali smo Pascala Brucknerja, ki se je jasno opredelil do balkanske blaznosti in je eden tistih, ki niso prišli v molk, na ekvidistanco do nasilja, slisali smo bolee sporočilo Gvozdena Flega, hrvaškega filozofa. Kaj naj k temu dodam iz svoje skromne slovenske izkušnje, ki je hkrati evropska in partikularna, ki je vzhodna in vendar ne povsem, ki je 'nekaj vmes'. To je izkušnja tavanja, iskanja, izkušnja labirinta. Da, zdi se mi, da je za mogočnim prečeljem Velike Evrope še mogočnejši labirint, iz katerega iščemo izhod, pa ga še nikjer prav ne vidimo. Zares: kaj razen iskanja samega nas sploh družji, kaj so tisti znaki, ki bi jim bilo mogoče reči, da že svetloje v renesanso evropske intelektualne skupnosti? Kaj imajo skupnega tisti evropski intelektuali, ki ta hip še zneraj rešujejo sveto stvar nacije, in to s klički k orožju in nasilju, tisti, ki po devasiranih vzhodnoevropskih, tako imenovanih postkomunističnih deželah naglo ustvarjajo 'prave' kapitalistične družbe, v deželah, kjer tako imenovani levičari doživljajo novim gospodarjenjem naših usod dneve količine ne ustreznega kritičnega in humanističnega gradiva za spornu rubo, in tisti, ki so na Zahodu šli skozi kritiko vsega obstoječega in se na dolgem pohodu skozi institucije zares institucionalizirali; kot moralno normo pa si začetli krog tako imenovane ekvidistance do vse pojavov okraj naknadne težave? Nikjer ni več absurdnega prostora, iz katerega nam je govoril mrtvi Camus, in kritičnega osmišljanja, ki ga je označil kakor se živi Sartre. Ostal je labirint, blodnjak prehiteljavajočih se pragmatičnih rešitev, izgubljenih kriterijev, disperzivnih pogledov na isto stvar in hkrati poskus poenotenja – Nemci tu uporabljajo dobro besedo: gleichschaltung – na osnovi funkcionalizma, svobodnega trga, ki bi vsi hkrati s kroženjem blaga prinesel tudi vse bolj 'poenotujoče' kroženje idej.

Toda razlike, tukaj samo bežno skicirane, so globlje, kot smo si morda ta hip pripravljeno priznati. Razlike izvirajo iz naše duhovne, še več, fizične izkušnje. Kdor je zadnjih štirideset

let preživel v Pragi ali Budimpešti, jih je preživel drugače kot tisti, ki jih je živel v Parizu ali Berlinu. Mi seveda lahko govorimo o Veliki Evropi, o renesansi intelektualne skupnosti, na pročelje nove zgradbe lahko mirno zapišemo tudi enega naših uvodnih sloganov, namreč vlogo intelektualcev pri ustvarjanju skupne evropske zavesti. Še več, o tem se lahko strinjamo, strinjamo se lahko s tem, da bilo treba razviti skupen občutek za odgovornost – toda kaj bodo naslednji stavki? Za naslednjimi stavki pridejo na vrsto specifične razlike in v njihovi specifičnosti – hudič počiva v detajlu – je labirint.

V krajih, od koder prihajamo, nekaj izkušnje s poskusom presejanja partikularne in ustvarjanje neke širše zavesti je imamo. To je vsem vsem dobro znani modni intelektualni trend izpred nekaj let, poskus s premislecem Srednje Evrope kot skupnega prostora. Ne vem, ali v Franciji in Ameriki še obstajajo inštituti in revije, ki se ukvarjajo s fenomenom Srednje Evrope, bojim se, da je spritico novih dogodkov stvar postala brezupno zastarela. Toda nečesa smo se iz tega debat vendarle naučili: to, kar se ponuja kot model jutra Evrope, namreč skromen razlik v prostoru brez meja, je bilo v Srednji ali raje Vmesni Evropi nekako že doseženo. Poljaki, Čehi, Nemci, Madžari, Slovenci, njihovi umetniki in intelektuali so se na začetku stoletja ukvarjali z enakimi filozof-

skimi in estetskimi problemi. Židje so bili povsod v tem prostoru doma... seveda pa tudi antisemitizem, seveda tudi nove socialne ideje, nacionalizem, vse tisto, kar je vzajemnost nacij in idej dokončno porušilo. In tako se ob koncu stoletja na veliko širšem evropskem prostoru ukvarjamo s težavami, za katere naša izkušnja pravi, da domujejo na njegovem začetku. Zato morda tisti, ki smo obudili srednjeevropsko izkušnjo, z večjo samoumevnostjo vstopamo v jutrinjo Evropo, nekaj vednosti že imamo. Morda bodo imeli večje nacije in njihovi razumniki tem več težav. Izključajoč se in samozadostnih nacionalnih kultur, nacionalne države si nismo, navedenj, izmislili mi. Ne vstopamo v ta prostor brez strahu za soje majhne kulturne posebnosti, toda strahu se je mogoče rešiti s pogumno radovednostjo. Kako pa se rešiti ignorance, ki meji na aroganco, s tem se bodo, upam, ukvarjali drugi. Problem ignorance je, prav v primeru Slovenije, v Le Mondu omenjal Kundera. Ignoranca za vso Zahodno Evropo že nekaj let kar naprej ponavlja: zmešnjava postkomunizma, nacionalizmi, moralna zmešnjava. Aroganca pa dodaja: To ni naš posel. Pika. Onkraj naših interesov. Pika.

Zato bi bilo dobro, da bi najprej definirali značilnost labirina, v katerem tavamo. Ugotovili, s kakšno izkušnjo vstopamo v novi čas. Kaj je s postkomunizmom in kaj je s kritičnim mišljenjem Zahodne Evrope? Z lucidno izpovedjo in neuradno radovednostjo raziskali labirint in šele potem začeli govoriti o renesansi evropske intelektualne skupnosti, o kateri zdaj govorimo, kot da že ves čas nastaja. Verjetno pa stvar ne more biti enostavna, če smo se pred nekaj meseci tukaj s težavo presegali trditve, da je velik del Evrope pravzaprav plemenski.

Budimpešta, 24. oktober: Razpad držav in imperijev

Danes smo podpisovali izjavo v podporo Arpadu Gönczu, ki mu neka podvijana množica ni pustila do besede. Ne vem, kdo so bili ljudje, ki so z življenjem in vpijem na trgu pred parlamentom odvzeli besedo človeku, ki je vse svoje življenje posvetil temu, da bi lahko vsi svobodno govorili in je zaradi tega tudi trpel. Hulganti, desničarji ali samo po sebi priča pričakuje, da bi govoril o nesrečni zgodbi ob razpadu bivše Jugoslavije. Toda jaz bi raje ostal pri splošnejši temi. O Jugoslaviji sem svoje rekel, ko je še obstajala. Nisem profeta in to ni bilo treba biti profet, 15. januarja – dneva, ki se ga dobro spominja Thomas Venclova, ki sedi tukaj ob meni, zakaž takrat so sovjetski tanki ropotali po ulicah Vilnusa in njihovog gonence so se slišale tudi tja v Ameriko ali kjerkoli je Venclova pač spominjal bil – 15. januarja sem dokončan spis takrat na Jugoslavijo, in takrat je Jugoslavija še obstajala. Nekoliko nostalgčen predjudiciran spis, vendar z nastojajo s tistimi kulturnimi različnostmi in ustvarjalnostjo prostora, ki jih je prav razpadajoči sistem skušal uničiti s svojo vseobsegajočo totalnostjo. In brez trohice novostalgije za tem sistemom, ki je pohabljal ljudi v dno njihovih duš. Naj vas samo spominim napovedi – tekt je bil objavljen tudi v madžarski izdaji Letre – da bo prav kmalu tisti zgodovinski 'prepoznalo', ko je izrekel slovenski voditelj Korosch dunajskemu cesarju, izrekel jugoslovanskim generalom neki drugi K. To se je tudi zgodilo, pisek se Kučan in je danes predsednik nove republike.

Napovedal ali ne, vse to je danes samo še zgodovinsko zgodbarstvo, resnica je ta, da je država razpadla in še razpada v ognju in krvi. Vsaka posamična zgodba ljudi, ki so šli in se grejo skozi strašno človeške preizkušnje, bo v prihodnosti več govorila o tem času, kot bi vedne pravilnice za čitanje. In to je isto, kar bi takle 'splošnega' povedal: posamezniki, vsaj zaenkrat, v ničemur ni na boljšem. Ali pa je pričakoval veliko preveč, zato se marsikomu zdi, da je še slabše, kot je bilo prej. Novice, ki prihajajo iz Vilnusa in Varšave, iz Prage in Budimpešte, iz Ljubljane in Zagreba, pripovedujejo, da je bilo varljivo upanje postavljeno previsoko, da pravilničnih sprememb ni, da nestrpnost za toliko pričakovano Evropo, v katero bi morali že včasih vstopiti, narasča. Demoni nacionalizma, kot je bilo tukaj rečeno, desničarski refleksi, pa tudi povsem izgubljena intelektualna levica, ki ponavlja svoje nemoderne zgodbe iz oseminšestdesetega, hkrati pa služni novim brezobzirnim kapitalizemom – od katerih so mnogi večrajši partijski priganjači – nezaceleane rane vidnega in nevidnega nasilja mnogih let, skrivništvo, ki se spreminja v glasnost tiste vrste, kot se je včasih formulirala pred parlamentom, strah, ki se zdravi z vpijem: vse to, kar je globoko v dušah in zmedenih možganih, spremlja te procese, ne pa samo nastanki novih držav in vzpon novih elit. Hrepenenje po takojšnji Evropi, pa naj bomo v njej karkoli, pa čeprav zadnji sužnji na trgu delovne sile, ni nič drugega kot proizvod tistih možganov, ki so jim globoko v mozganke vijugate zalpeli pričakovanje Odrasle, namreč komunizma. Če ni komunizma, pravijo ti možgani, mora biti nekaj drugega – Evropa. In ali je treba na tih zgodovinskih budimpeštinskih dneh spomniti na dejstvo, da je to pravzaprav osrednji problem stoletja, ki se pred našimi očmi nemirno izteka? Koliko upanj in koliko sanj je bilo samo položeno v nove in nove politične spremembe na teh ulicah in koliko jih je tukaj tudi izkravalo? Česa se oprizeti, kaj storiti, da ne bomo hkrati s sanjami, ki smo jih gradili, povzeli strašno farsa dvajsetega stoletja, to je osnovno vprašanje, ki ga bomo morali premisliti. Razpad držav in imperijev samo po sebi ne prinese ničesar, prerati in revolucije ne morejo prinesiti restavracije nečesa, kar je že bilo. To bi bilo preveč enostavno. Nekaj novega prihaja, mi pa ta hip, obremenjeni s temno izkušnjo, z omahovanji in skeptičnim upanjem, ki nas je skozi to obdobje vodilo, tega novega ne znamo niti prav razpoznati, osupli smo, zmeraj znova. Nekoliko začuden se gledamo in nekoliko ječljamo. In prav lahko se nam zgodi, da bodo, predem bomo mi jecljanje spremenili v govor, tukaj že jasni in trdni in nezamenljivi stavki tistih, ki so zmeraj vedeli, kaj je treba storiti, včeraj, danes in jutri.

Ilustracija: Gregor Lorenč

AVTOMOBILSKE REGISTRACIJE

LJ ★ IM 264U

Kombinacija v naslovu še ne obstaja. Vsaj v Sloveniji še ne. Kje drugje na svetu pa prav gotovo. V angleščini v jeziku avtomobilskih registracij pomeni 'I'm too sexy for you' in je ena mnogih šifer, ki se pojavljajo na registrskih tablicah.

Še iz dekliških časov se spominjam, da so bile v bivši Jugoslaviji najbolj ceneje tablice s tremi enakimi številkami, npr. LJ* 294 245-333. Če si videl trójno številko, se ti je izpolnila želja. Zato ni čudno, da smo dekleta najraje hodila v okolico Kresjeje, kajti delavci mestnih sekretariotov so imeli večje možnosti pri izbiri registrske tablice (da ne rečem protokcije). Med številkami od 1 do 1000 je samo ena kombinacija 333, a tudi samo ena 314. Kljub temu pa je kombinacija treh enakih števk pomenila ekskluzivnost, čeprav bi imel matematik morda rajši registracijo 314, ker ga spominja na π. Še bolj ceneje so bile kombinacije šestih enakih števk. V Ljubljani sta zadnji dve taki kombinaciji postali slavni: 555-555 na redcem MG, ki je nastopal celo v filmu Triangel, in 666-666 na črnem mercedesu. Prvi je registracijo že zamenjal, satanistični mercedesi se je še oklepa.

članov kluba oboževalcev tablic po želji. Eksluzivnosti in individualnosti na tone.

Domovina potrošniške individualnosti za vsako ceno je seveda Amerika. Moda registracij se je razvila iz preprostega izpisa imena do zamotanih šifriranih sporočil v specifičnem jeziku. Da bi podaljšali sporočilo so začeli izpuščati samoglasnike in namesto 'love' napisali le 'lv«. Določene črke in številke so zaradi podobne izgovornjave dobile pomen besed, npr. u = you, 2 two = too, 4 (four) = for, 8 (eight) v kombinaciji s H dobi pomen 'hate«. I pa je tako ali tako osrednja črka-beseda – jaz namreč. Poseben problem je 6. Zavoljo satanizma v trojnih kombinacijah na eni in zaradi lahke transformacije v »sex« na drugi strani. Obe varianti sta priljubljeni, čeprav nadzorni organi včasih oporekajo prevelikim provokacijam.

Nam bližnji primer je Avstrija. Ne samo zaradi srednjeevropskosti, skupno imamo celo enako število možnih znakov na registracijah. Poleg obvezne oznake policijskega okrožja in grba vezde želje imajo Avstrijci na voljo šest znakov, črk ali števk, s pogojem, da je prvi znak črka. In tako kot pri nas prevladujejo osebna imena, v zvezi in imena podjetij. Cena: 2400 šilingov (navadna tablica stane 170 šilingov). To se morda zdi veliko, a še zdaleč ni toliko, kot za tablice po željah odšetejajo Angležji. V prodajalski mreži dosežejo ceno tudi do 25.000 funtov. Slovenci se nismo pršli tako daleč, čeprav individualna registrska tablica že postaja statusni simbol.

Trenutno je treba za rezervacijo tablic plačati sedemkrat toliko kot za navadno – 10.500 tolarjev. Ob prevzemu dveh tablic se temu doda še 13.500 tolarjev. Pravne osebe, ki naročijo več kot 10 tablic, plačajo trikrat toliko, kot stanejo navadne tablice, za naro-

čilo več kot 200 tablic pa dvakrat toliko. Da bi preprečili preprodajanje kombinacij, traja rezervacija šest mesecev, če tablice še naročite, in pet let, če kombinacijo samo rezervirate; tablice niso prenosljive na druge osebe. Zapolteno, kajne? Kovinska industrija Ig, ki tablice izdeluje, jih naredi v 60 dneh od dneva plačila. Včasih se stvar zavleče. Od konca marca pa deslet je bilo izdanih nekaj več kot 3000 tablic po želji.

Omejena domišljija

Seveda je domišljija lastnikov avtomobilov vnaprej omejena: kombinacija mora imeti najmanj 3 in največ 6 znakov; vsebovati mora najmanj eno črko, ne sme pa se začeti z isto kombinacijo kot navadne tablice; prepovedane so kombinacije B8, 11, G6 in nič-0 (nič skrivnostnega, le težko je ločiti črke in številke); ne smejo se uporabljati Č, Š in Z, lahko pa se X, Y in W. Vse te omejitve pa niso krive za to, da je na slovenskih cestah preveč imen in premalo heca.

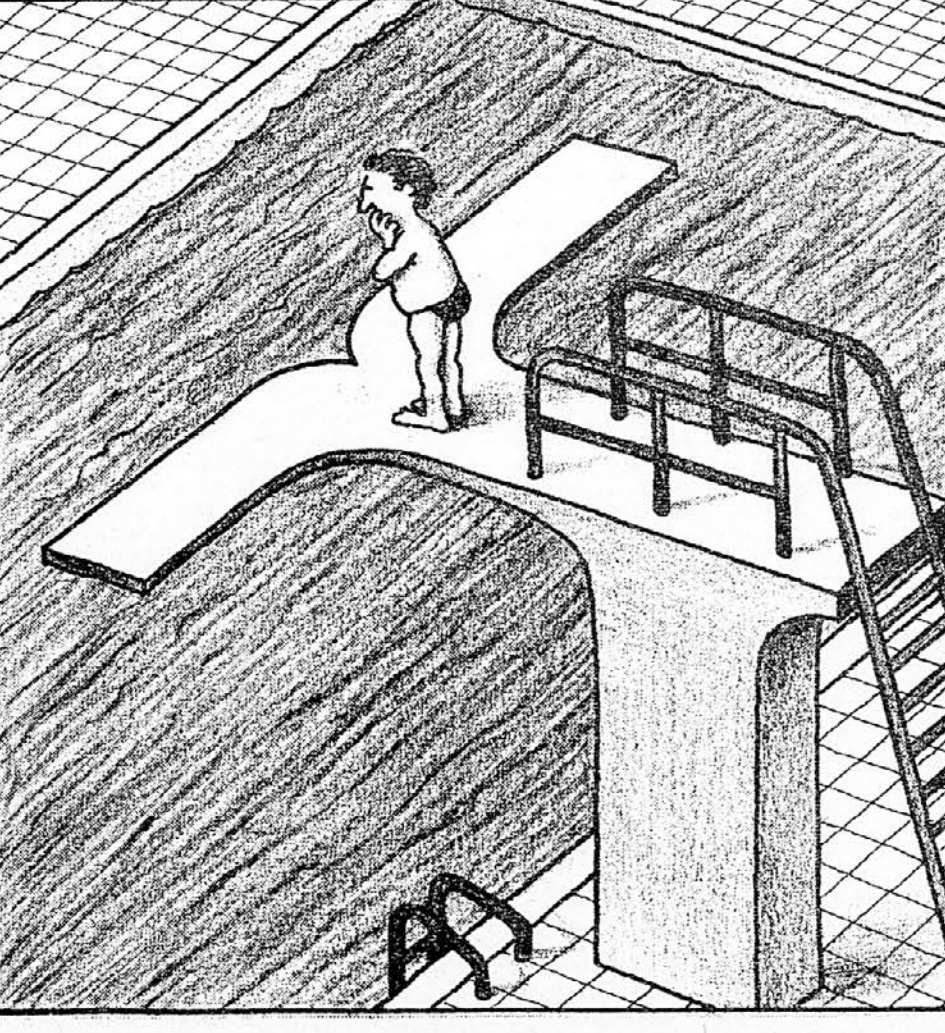
Če je tablica po željah razumljena kot statusni simbol, je verjetno, da se bosta njen lastnik ali lastnica nanjo podpisala, da se bo vedelo, kakšna pomembna persona je v avtu. Tako se v Ljubljani vozijo ERIKA, MONI, ANNI, ALENKA, MOJCA, IVEK 01, TONI 08, SANDRA, ARNE, FILIPI, RATKO, malo bolj zapletena MAJA80 in že prav inteligentna 5TRA 1. Celu vsi družinski avtomobili morajo biti označeni: LJ*LAH 1, 2 in 3. Vsi drugi soimenjaki si bodo morali poiskati drugačne, bolj domiselne oblike zaznamovanja svoje ljubljene imovine. A nikar ne mislite, da so to samo dobri avtomobili – ne, celo bolha MAJDA se podi po cestah.

Tisti z malo večjo domišljijo pa si izpišejo sporočilo, šifro, včasih razumljeno samo izbrancem. Kaj denimo pomeni LJ*XYXY? Posvečeni v skrivnosti medicine so prepričani, da gre za dva možka kromosoma, za super moškega torej. Bolj razumljivi se zdita LJ*I-III in LJ*XXX 01 – fora pač. Še več pozornosti vzbujajo prerokski GO*WEST, moriški LJ*SMRT69 (na spačku), bodibilderski LJ*MRFIT na wartburgu, odbijajoče sa-

movšna LJ*BLISK in LJ*KING, alkoholni LJ*CHIVAS, glasbeni LJ*DJ 1, poudeni LJ*KNOW, slovanski LJ*ANT... Včasih tudi registracije niso tisto, kar se zdi: LJ*BIG ni le največji in najboljši, ampak

ima opravičilo v začetnih imen in priimka lastnikov. Toliko v vednost.

Ker pa smo Slovenci, seveda, skromna nacija, je citrosenova žaba lahko tudi KR*OTA in škoda LJ*KAMEN. In ker smo tako zelo

Mateja Hraštar

SPOMENIKI NOB IN REVOLUCIJE

Še pomnite, tovariši ali Joj, kam bi del

Ko so bili otroci ljubljanskega župana Jožeta Strgarja se majhni, nekako pred petnajstimi leti, jim je glede spomenikov NOB pripovedoval tole: »Prišel bo čas, ko bodo te spomenike odstranjevali. Pri tem opravilu ni treba, da bi bil zraven. Kajti jaz, vas oče, nisem sodeloval pri postavljanju, niti ne bi želel biti zraven, ko jih bodo podirali.« Kaj ste vi rekli svojim otrokom? Ni važno, zanima nas, kaj bodo otrokom pripovedovali naši otroci, če jim bodo imeli sploh še kaj povedati.

Zgodovina je zgodovina sprememb oblasti in vsak spomenik je simbol neke oblasti. Človek se vse od nastanka prvega spomenika pred 2000 leti pred našim stletjem ni spremenil po svoji naravi in nagonih. Ko se oblasti zamenja, se hoče masčevati in pokazati, da je boljše od prejšnje, in to naredi na simbolični ravni. Se pravi, da spreminja prejšnje simbole. Tega človeštvo še dolgo ne bo preseglo. Teji praksi tudi mi ne bomo ušli, ker nam manjka to, da bi se dvignili nad masčevanje. Tako med drugim meni Jure Mikuž, pomočnik ministra za kulturo. Prvič so kipe spreminjali že v stari Emoni, le da so bili Rimljani zvišili in so bila cesarska doprsja rajejena tako, da se je dalo zamenjati glavo. Znano je, da je francoska revolucija s cerkve Notre Dame prevrnila celo galerijo kipov kraljev. Je že tako, da vedno režejo glave kraljev, tako ali drugače pobarvanim.

V Sloveniji je bilo teh »glav« glavo, res niso bile vse kraljeve, a imele so bolj ali manj izraziti ideološki predznak. Po najnovejših podatkih je v Sloveniji od šest do sedem tisoč spominskih pomnikov NOB (s spominskimi ploščami vred), pred leti so jih v takratni Jugoslaviji našli nekaj deset tisoč. Podatek ni stoočstven, ker ima na primer pot tovarništva in spominov okoli Ljubljane 102 stebrička, a so jo steli za en spomenik. To je tudi najdaljši spomenik, saj gre za 35 km »oblikovane« narave in spominja na določen način življenja v določenem času. Na kakšnih soških domovih je šest plošč in tudi to šteje za en spomenik. Upoštevani so pomniki, ki so v javnem prostoru, in nepremičnine. Če je predmet v prostoru, kot na primer pomnik v vojašnici na Roški, ni vstet. Gre za plošče, kipe, znamenja, stebre ali pile (grobišča), kipe na podstavkih in spomske hiše (kjer je bil kakšen pomembnejši dogodek). Slike so djo v premično dediščino, razen če gre za fresko ali sliko na spomeniku. Med premično dediščino sodijo tudi knjige in razne listine.

Že pred več kot desetimi leti je ZZZ NOV začelo akcijo, s katero naj bi vsi narodni heroji dobili doprsne kipe. Šlo je za intimno zadevo, svojci so morali privoliti in urednicvala se je zelo počasi. Pri akciji je sodelovalo več slovenskih kiparjev, a je niso izpeljali do konca. Večina kipov je prišla v roke svojevoje portretiranih. V Črnučah so na primer postavili spominski park narodnih herojev, kjer je »razstavljeno« šest ali sedem herojev.

Najpomembnejši so avtentični spomeniki NOB – objekti in kraji pomembnejših dogodkov in spomeniki, pomniki, ki so jih postavili ljudje kmalu po vojni. Čeprav so ti spomeniki najmanj na udaru trenutne politike, so najslabše varovani. Celotaj pomembnejši med njimi so trajno ogroženi. Med izubljenimi spomeniki izgradnje ljudske oblasti so Šekov dom v Kočevju, prosvetni dom v Črnomlju in kinodvorana v Ajdovščini. Izgubili pa smo tako tudi prvotno hišo na Cebinah, prostor prave Tomšičeve tiskarne, hišo v Tacnu... V slabem stanju je bolnica Franja, kočevska Baza 20 pa je postala nekaj povsem drugega. Na napačni lokaciji so postavili popolnoma neustrezen, nov objekt, hkrati pa so še z nekaterimi drugimi posegi (ogromna parkirišča, posekana drevesa v širšem radiusu ter preširoka cesta) spremenili ambience prvotne partizanske baze skoraj do nerazpoznavnosti. Melita Zajc je pred nekaj leti v Mladini predlagala, da bi moral biti Rog »zabaven« in mu je dala ime Rog vzdihljajev. Tam bi bila dežela tovaršev, dežela obrambe in zaščite in dežela XXI. stoletja, potem pa še kolesarske steze, zabavišni park Rog z znamenitim tunelom vojnih grozot in velikim kolesom zgodovine, pokrit bazen, savna in vse, kar spada zraven, v partizanski žagi Rog bi imeli organizirano prodajo originalne deževnice, kot prodajajo na razvitem zahodu švicarske zraku v ploščatih ali vutkanski prah z Mt. Heleu. Ne bi smela manjkati kinodvorana in seveda teniška igrišča. Ob vsakem predvidovljinem času pa bi morda postavili še ring za wrestling, ki je v priljubljeniji. Si predstavljate zavajenega orjaka, ki bi rjul na primer »skupaj bomo zmogli«, drugi pa »razlika je očitna«. Sodnik bi, namaskiran v medveda, znanega prebivalca Roga, razsojal. Vse skupaj pa bi v živo prenašali na programu nacionalne televizije.

Problem je, če oblast odstranjuje spomenike ali jih poškodeuje, ker lahko takšno početje postane precedens za vse. Oblast bi morala biti bolj papeška od papeža, meni Gojko Zupan iz Republiškega zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine. Stane Koman, predsednik komisije za ohranitev in negovanje vrednot, poimenovalj in spominskih znamenj NOB pri izvršnem odboru ZZZB in udeležencev Slovenije, je med drugim omenil kapelico v Presejrah pri Ljubljani, kjer so uničili spomenik I. svetovne vojne, saj so na kapelico pritrili črne marmorne plošče z imeni padlih in ubitih domobrancev. Saj je prav, da jim naredijo spominski pomnik, a ne na tak način, da zaradi tega uničijo drug spomenik, dokument drugega časa, namenjen drugemu spomenu. Meni, da gre v tem primeru za potvarjanje zgodovine. Poleg tega je zdaj kapelica tudi zelo neestetska. »Je bil regionalni zavod prisiljen, da je izdal dovoljenje?« se sprašuje Stane Koman.

Veliko prahu je dvignila odstranitev kipa Jožetu Lacku na Ptuj. O selitvi tega spomenika so govorili že desetletje ali še dlje. Umetnostni zgodovinarji, estetski in varhi kulturne dediščine so si bili že prej edini, do monumentalni spomenik nima primerne prostora. Jakob Savinšek ga je v šestdesetih letih zasnoval in izdelal kot izčršen lik trdnega in plečatega slovenjega kmetja in kar nekaj ocen je bilo mogoče prebrati, da je to eno od Savinškovih najboljših del. Ptujška občinska vlada je naročila in placala posebno studio in posebno arhitektonsko zamisel, kam in kako preseliti ta spomenik. Ob Volkmerjevi cesti, ki vodi mimo stanovanjskih blokov in Srednješkolskega centra, je zdaj že sredi mesta stisnjeno staro ptujsko pokopališče. Na njem so našli tudi prostor za spomenik Jožeta Lacka. Na Slovenskem trgu, kjer je stal prej, so razdrlji tudi njegov podstavek in ga postavili na pokopališče, tako da so spomenik v celoti korektno predstavili na drugo mesto in ga niso pahili v kakšno skladišče zgodovine ali ropotarnico, kjer bi ga skrili pred očmi sedanjosti. Bodo heroje tako dvakrat pokopavali?

Baje so se Ptujčani že ohladili, spomenika ne pogrešajo več. Vseeno pa je bilo ob tej odstranitvi zapisanih veliko hudih besed kot na primer: »Narod, ki ne zna spoštovati svojih najboljših sinov, ni vreden samostojnosti.«

»Z dejanji, kakršno je bila odstranitev Lackovega kipa na Ptuj, ne brisemo resnice, ampak dosežemo nasprotni učinek,« menijo pri ZZZ NOV. Kar se je dogajalo, predstavljajo določeni način življenja, in če to izgineva, ne postavljamo zgodovine na pravo mesto, ampak jo ustvarjamo. Kultura kot način življenja pušča znamenja in dosežke, in to je po njihovem mnenju naša dediščina. To je treba spoštovati! Obeležja so na udaru v tistem hipu, ko jih nekdo ogroža na prvotnem mestu. Torej tudi, če »so preseljena« v muzej; ogrožena so od narave ali od volje ljudi. Po mnenju Staneta Komana jih ogrožajo tisti, ki so prizadeti, ker se njihov boj ne ceni toliko, kolikor mislijo, da bi se moral. Osnovalo bi moralo biti pravilo, da se spominska zname-

že leta 1955 je izolska borčevska organizacija naročila skulpturo, ki naj bi izžarevala trpljenje, tovarštvo, zmago in druge simbole narodnoosvobodilne vojne. Danes že pokojni kipar se je takrat lotil dela in skulpturo je kmalu vili v bron. Ko si je več kot dva metra visok kip ogledala posebna borčevska komisija, jo je zajela groza in panika. V enem od obeh golih možkih figur so spoznali obraz Tita, možki figuri (gre za onemoglega, izčrpanega moža, ki visi na ramah sotrpina) pa se dotikata v zelo kočljivo pozici. Ne, to ni v nobeno čast markšu in ni za javnost, je bila odločitev borčevske komisije. Spomenik je moral v »shunker«. Da bi ga skrili pred javnostjo, so ga prenašali z enega na drugo smetišče. Nazadnje je obital na odpadu v Novem mestu. Ko so Izolani odkrili Dequelov kip, so ga pred sedmimi leti pripeljali nazaj v Izolo, ga restavrirali in junija letos zbrali dovolj poguma, da so ga predstavili javnosti.

V petih ljubljanskih občinah je kar 760 pom-

Drago Tršar. Njegov spomenik Edvardu Kardelju je bolj izjemen od spomenika revoluciji, figura portretirana je v spomeničnem pogledu njegova prva realistična upodobitev. Ljudstvo je omenjeni skulpturi reklo simbolično, da »pelje Edvard Kardelj v slepe in raje. Vodilo pri izdelavi spomenika mu je bilo samoupravljanje in Kardeljeva vizionarna, toda ustvarjalna misel. Ujet je v korak z množico, v tem primeru skupine šestnajstih figur. Toda za korak je pred njimi, kakor je bila pred nami tudi njegova misel. Tako je o tem takrat razmišljal Drago Tršar.

Mitja Ribičič pa je o spomeniku rekel: »Bil sem pretresen od vtisa, ki ga je napravil name lik Edvarda Kardelja v množici delovnih ljudi, ki jim je pripadal vse svoje življenje. Mi, slim, da je spomenik nekaj posebnega tudi v tem, da izraža skromnost, ki je bila Kardeljeva posebnost. Skulptura je lepo vkomponirana k spomeniku revolucije in predstavlja lepo dopolnitev tega našega osrednjega trga s kompleksom grobnice narodnih herojev, spomenika Staneta Rozmanu in likom Borisa Kidriča.«

Estetska funkcija spomenikov je zelo različna, meni Jure Mikuž. Veliko spomenikov so postavljali neposredno po koncu vojne in takrat je vladala estetika realistične socializma, ki je tipična za totalitaristične režime, gre za estetsko nadlovskega, misel umetniški prerasa v samo formo, pojavilo se je ogromni partizani s puškami ipd. Vse je predimenzionirano... Prvemu obdobju so se morali predrediti tudi vsi najboljši slovenski kiparji, t. i. generacija neodvisnih, brata Kalin, Putnih ipd. Kasneje se je začela liberalizacija, tudi v umetnosti so hitro začeli iskati druge forme, tudi abstraktne. Spomeniki sami po sebi so dobili tudi umetniško vrednost, ne glede na to, da so še vedno pomniki NOB, so pridobili tudi estetsko vrednost.

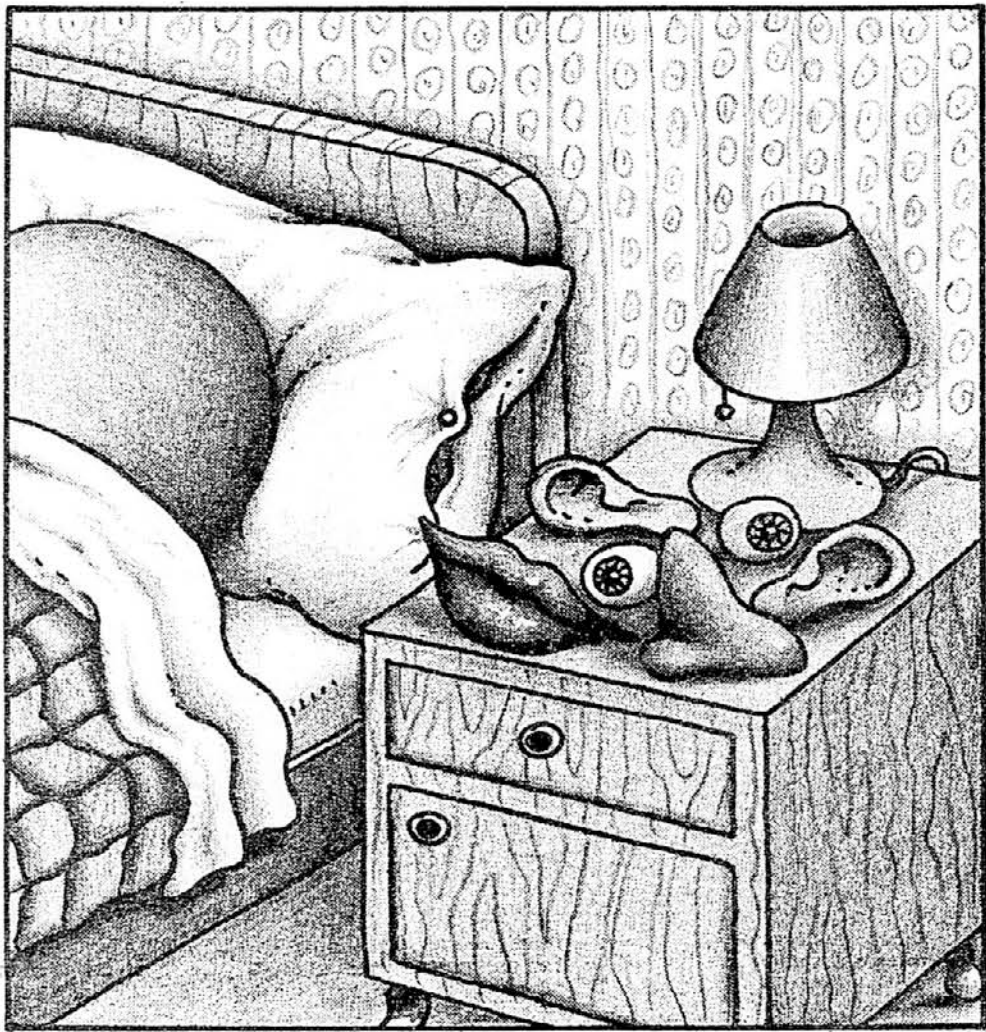
Spomeniki so se namnožili. Medtem ko so leta 1983 se pisali o 2400 spominskih obeležjih, se je njihovo število do leta 1986 povečalo na dobrih 4500 in doslej na skoraj 7 tisoč. V Ljubljani se je 29 osnovnih šol imenovalo po narodnih herojih, po njih so se imenovala bolnišnice, ulice, knjižnice, nagrade... V kontekstu domovinske vzgoje in internih programov po oddelkih so nekateri ljubljanski vrtni obiskali spomenik padlih borcev v Gramozni jami, Urh in Rašico, za dan mrtvih spomenike in pomnike NOB, ob dnevu JLA vojašnico ali pa je predstavnik JLA obiskal njih, sprejeli so kurirčevko pošto in praznovali državno in republiške praznike. Učbenik SMD za 4. razred je bil leta 1987 posvečen Sloveniji in je objavljal 13 posnetkov spomenikov. Devet jih je bilo posvečenih NOB (od dražgoške bitke do spomenika revolucije v Ljubljani) in le štirje ustvarjalnosti in starejši zgodovini Prestrnu, Zupanečju, Tartintju in Gubcu. Takratni učbenik zgodovine za 8. razred pa je med vodilnimi državina na 13 fotografijah predstavil Tita, Stalina na treh, Hitlerja in Churchilla za dvema, nekatere druge z eno.

V Ljubljani sicer obstaja komisija, ki naj bi pregledovala spominske pomnike (Sedej, Loboda...), a je po mnenju nekaterih preveč politična. Clane komisije so določile politične stranke. Ta komisija je predlagala, da naj bi Kidriča in Kardelja v Ljubljani odpeljali drugam, a bi se morali bolj potruditi, da bi njihove sklepe izvajali, kakor je dejal Gojko Zupan. Njihove sklepe mora sprejeti skupščina mesta, ki pa se zelo redko sestaja.

Nekaj spomenikov je romalo v Mestni muzej, ker so tam odgovorni za premično kulturno dediščino na območju ljubljanskih občin. Vse skupaj je bolj prepričljivo volji imetnikov kiparskih ali slikarskih del, je povedal kustos Mestnega muzeja Janez Kos. Večino so dobili od imetnikov na občinski ravni, od tistih na državni ravni pa so dobili npr. Kalinov kip Tita iz skupščine, doprsni kip iz stavbe bivše socialistične zveze Slovenije, od tam so dobili tudi nekaj bronastih objektov. Veliko so dobili iz šol, iz mestne skupščine, občinske skupščine Moste... Dobili so veliko portretov, slik ki so vsele v uradnih prostorih. Umetniško so sicer nevrudne, imajo pa dokumentarno vrednost. S šolami so imeli prek mestnega sekretariata za šolstvo, sport in kulturo poseben dogovor. Po volitvah so šolam namreč izdali nalog, da naj v novem šolskem letu odstranijo stare simbole in jim naročili, da naj jih dobro spravijo, češ da bodo slike pregledali in odbrali predstavniki Mestnega muzeja. Kipov je bilo malo, več je bilo slik, je povedal Janez Kos. Vseh šol niti niso obšli, ker je bilo vsega preveč in se je ponavljalo. Ze tako so v muzej pripeljali za cel kombi portretov in od tistih so odbrali iz vsake vrste po enega. Tako da imajo dokumentirani vrsto portretov. Dal so jim tudi prapore pionirskih odredov. Tu in tam dobijo še kakšen portretov. Dal so jim tudi prapore pionirskih odredov. Tu in tam dobijo še kakšen portret, ki je umetniško delo. Pred kratkim so jim z enega od ministrstev dal lucandusov portret Tita.

Jure Mikuž prav tako razmišlja, da bi bila optimalna rešitev ustanovitev komisije ekspertov za ta področja (urbanizem, arhitektura, kiparstvo, umetnostna kritika), ki bi revdirala vse spomenike po Sloveniji in se do pomnika iskreno opredelila, vsaj kar zadeva stroko. Odločno bi morala reči, ta spomenik je vraščen v določeno okolje, ta ne... Tudi manjši vaški pomniki, večkrat prav lepo sodijo v okolje, da bi jih bilo res škoda odstraniti. Nekateri spomeniki se počasi zlijejo z okoljem. Ljudje jih sprejmejo, če niso preveč agresivni in predimenzionirani. Dvomi, da bo do rešitve prišlo, in meni, da bodo spomenike prej ali slej začeli odstranjevati, s čimer se ne strinja. Če gre za vredno in čisto skulpturo, bi jo morali shraniti, da bi ostala pričevanje nekega časa. Seveda je treba prej narediti selekcijo, ker postanejo drugače depoji skladišča in odlagališča. Problem nastane, če gre za kompleksen spomenik, celoto različnih ustvarjalcev; če je kip nastal v sodelovanju z arhitekti in drugimi, potem ga je težko disclocirati in prenesti v drug prostor, ker izgubi vrednost.

Uničenih in poškodovanih je bilo relativno malo spominskih znamenj. Na Republiškem zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine so jih našli 60. Mednje so uvrščeni tudi tisti, ki so jih samo odstranili (kot na primer Titov kip izpred Muzeja novejšje zgodovine

Marko Kočevar

nja, ki so kulturna dediščina, ne smejo uničiti!

Nekatere odstranitev pa so precej drage in zato tudi ne pride do njihove uresničitve. V spominskem parku IV. armadi in Prekomorskim brigadam v Ilirski Bistrici stoji tank, za katerega nekateri menijo, da se skupaj s trofejnim topom ne vklaplja v ureditveno zasnovano parka. Ko se je polemika razvnela, je še veljala jugoslovanska zakonodaja, po kateri bi morali jekleni ostanki druge svetovne vojne odpeljati na vojaški odpad na Reko. Izkazalo se je, da bi bila odstranitev nezaležena spomenika precej draga in so se odločili za ohranitev videza Hriba svobode.

Tanki so očitno sploh problematični. Tista dva izpred Muzeja novejšje zgodovine v Ljubljani sta romala na posodo Janezu Janši v Sentvid, kjer je center za vojaško usposabljanje. Stranka Zelenih v Velenju pa je med drugim zahtevala, da naj tank pred domom SLO konča med starim železom. V Velenju pa nimajo težav le s tankom, temveč tudi z gromozanskim Titom, ki »krasi« še nepreimenovani Titov trg. Gre za kopijo Titovega spomenika, ki je stal pred Muzejem novejšje zgodovine v Ljubljani (ta ni šel v Sentvid, ampak začasno v muzejsko skladišče), a še nekoliko večjo. Originalni kip je delo Antuna Avguštinčiča, ki je Tita portretiral, medtem ko se je sprehal po dvorišču v Jajcu. Za premestitev Titovega spomenika so predlagane tri idejne rešitve. Po eni izmed njih naj bi našel prostor pred skupščinskimi poslopjem, vprašanje pa je, ali bo ostal na tako ogromnem podstavku, kot ga ima danes. Tudi tank znamke »stuart«, ki je stal pred OŠ v Dekanih, tik nad glavno cesto med Dekani in Koprom, je bil problematičen. V Kopru so bili mnenja, naj se tank kot simbol JLA, ki je okupirala Slovenijo, umakne. Prestavili so ga na šolsko dvorišče nekaj deset metrov stran ob šolsko poslopje, kjer se zdaj rabi otrokom za igračo. Za tank so se zanimale nekatere ustanove, tudi tehniški muzej v Bistri, a ni nikogar, ki bo po to gnoto starega železa prišel in jo spravil nekje kot tehnično zanimivost.

V črnomaljski občini so kmalu po prvih demokratskih volitvah sklenili iz prostorov občinske uprave odstraniti kipe in slike Tita in drugih revolucionarjev. Vse odstranjeno so shranili v arhivskih prostorih. Titov kip v naravni veličnosti, ki je štal v novomeški vojašnici, so od tam odstranili takoj po odhodu JA in ga postavili na vrt za muzejem NOB v Novem mestu. Tam se je znašel skupaj z drugimi ostanki preteklosti: topovi, stebri, spomeniki, nagrobniki. V nekaterih javnih prostorih so se Titove slike ohranile, kip pa še vedno stoji tudi v osrednji stavbi Dolenjske banke.

V tem času naj bi spomenike, ki spominjajo na revolucijo, odstranjevali. V Izoli ga postavljajo že sedemintrideset let. Zdjaj jim je uspelo. Verjetno še nobeno spominsko delo, posvečeno revoluciji, ni prešlo takšnega krizevega pota kot ogromna skulptura priznanega koprškega kiparja Orestaja Dequela. Ko so junija letos v spominskem parku pred izolskim mestnim pokopališčem odkrili kip, so dejali, da odkrivajo kulturni spomenik, ki naj bo očisten vseh političnih predznakov. Kip so imenovali Solidarnost (La solidarita). Že ob samem odkritju pa so zlobneži začeli širiti govorice, da se Izolani prvi v samostojni Sloveniji, ki so postavili Kip Titu.

v Ljubljani). Zanimivo je, da so se vandali spravili predvsem na petokrake zvezde. Odnesli so kovinsko zvezdo s kipa pred Vidmarjevo vilo. Zvezde premeajo, izklesujejo in se nad njimi izvijajo tudi na druge načine. V Vačah, kjer je središče Slovenije, so na spomeniku, ki ni rezultat ideoloških predpostavk, a na njem piše Socialistična republika Slovenija, izklesali socialistična, oba grba sta pa še vedno na njem. V Črmošnjicah je lani nekdo poškodoval spomenik vezistom tako, da je odbil kos plošče, kjer je bila petokraka. Odbiti kamen je pustil ob spomeniku in so ga popravili. Letos avgusta se je dejanje ponovilo, tokrat je petokraka izginila.

Mariborski »čistilci« imajo med vsemi spomeniki najbolj na piki Kardelja. Tistega, ki je postavljen ob promenadi v mestnem parku, so vandali že najmanj trikrat temeljito prebarvali v vseh mogočih odtenkih in ga tudi sicer onesnažili. Zlikovci pa že več let uničujejo osrednji mariborski spomenik talcev – na pročelju tamkajšnjih zapovor. Na spominski plošči so vklesana imena ljudi, ki so bili za zidom ustreljeni, nameščenih je 54 žar in kar dvajsetim so huligani odbili zvezde. Uničevali pa so celo žare, pozneje so jih našli v bližnjem grmovju.

Seveda pa je treba ločevati vandalizem od »političnih akcij«. Čeprav so želeli nekateri strankarski veljaki v predvolilnem boju tudi uničevanje spomenikov razglašati za dejanje nasprotnikov. V Kranju je Dolinarjev spomenik načel zob časa, čeprav so krivce iskali med politično dejavnimi krajanji.

Kdo naj bi za spomenike skrbel? Zveza borcev prihaja v leta, denar jim pohaja in prav tako fizične moči. Lahko le se vplivajo na javno mnenje, lahko predlagajo in apelirajo, zahtevati ne morejo več. Kulturno ministrstvo je imelo v tej sestavi toliko kompleksnih

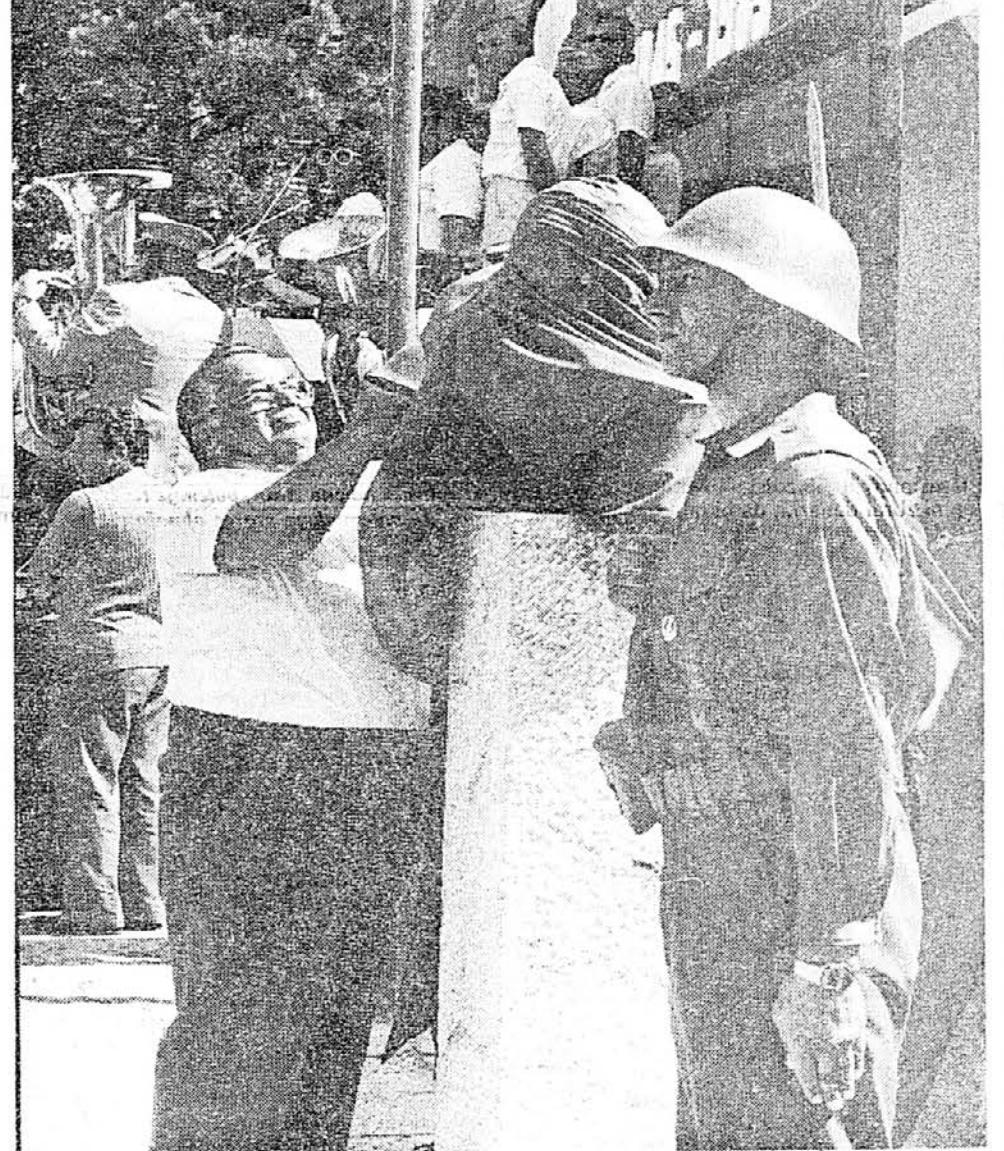

Foto: Bogo Cerin

